

Dossier Culturen, interculturaliteit en hybridisering – niveau 3

1. Inleiding

Samenlevingen vandaag zijn anders dan vroeger en stellen ons voor allerlei onvertrouwde uitdagingen. Terwijl we vroeger van baby tot volwassene socialiseerden binnen de grenzen van een (ruimtelijk) afgebakende gemeenschap, met overgeleverde en duidelijke verwantschapsindelingen en allerhande cultuur- of stam- of gemeenschapsspecifieke afspraken, regels en wetten, overtuigingen, kennis, ... moeten we nu in feite met zijn allen (verder) socialiseren in een *veel complexere* samenleving waarin we samen leven met tal van mensen die in aanvang élders in de wereld hun ideeën en opvattingen, hun mensbeeld, wereldbeeld en godsbeeld, hebben meegekregen; mensen die trouwens vaak thuis een andere taal spreken; en die misschien andere kledij dragen of heel verschillende ideeën hebben over onderwerpen zoals individualiteit, maatschappelijk succes, ...

Spreken over interculturaliteit en hybridisering is iets anders dan spreken over een multiculturele samenleving. In een multiculturele samenleving is het zowat OK om te stellen dat mensen netjes naast elkaar leven en in vrij ruime mate (en al zeker in de privésfeer) aan hun zogenaamde eigenheid en tradities vasthouden. Zolang er maar respect is, zolang we elkaar geen pijn doen en 'hun' gebruiken, overtuigingen etc. maar niet (openlijk) in strijd zijn met 'ons' fatsoen en al zeker niet met de waarden en normen van de samenleving die fungeert als 'gastland'.

In een interculturele visie moeten (alle) mensen als deelnemers aan de samenleving, *actiever* worden: als participanten en dragers van (overgeleverde, zelfgekozen en niet-gekozen) betekenissen wordt dan eerder van mensen verlangd dat ze zich aan een relatief onzekere ontmoeting wagen met 'anderen' die zij niet goed, dan wel beperkt, kennen.

Cultuurfundamentalisme

In deze gemengde samenlevingen zouden we best zelfbewust leren denken en spreken vanuit een perspectief dat geldt voor iederéén (inclusie), zonder daarbij voorbij te gaan aan de reële verschillen (diversiteit) of te geloven in de utopie van een conflictloze gemeenschap (vredige eenheid). Tegenover het zoveel gepraktiseerde 'cultuurfundamentalisme' staat namelijk een andere weg: deze van de *acceptatie* van diversiteit. Er is niet één waarheid, één weg om te zijn en te leven, maar er zijn verschillende wegen en elke weg (levensstijl, levensbeschouwing, wereldbeeld,...) heeft – laat ons eerlijk zijn - zijn goede en minder goede punten / kanten.

Om 'objectiever' te kunnen kijken naar alle mogelijkheden is een fundamentalistische bril uitgesloten. Fundamentalisme, waarbij men uitgaat van onwrikbare principes of essenties die als zeer 'waar' of gewichtig worden gezien en die vervolgens om relatief onduidelijke redenen zouden moeten geëerd of behouden blijven – is echter een goede bekende in de menselijke geschiedenis. We kregen er de voorbije decennia (en langer) geregeld mee te maken. Maar het zet mensen en samenlevingen op het verkeerde spoor bij het

vormgeven van hun leven en het belijden van hun idealen (of hun maatschappij-structuren en waarde-systemen). Want zowat elke vorm van fundamentalisme kan kwalijke gevolgen hebben: etnisch fundamentalisme kan in extremis leiden tot genocides (bv. Rwanda); kapitalistisch fundamentalisme leidt 'à la limite' tot zelfvernietiging (bv. de bankencrisis); nationaal fundamentalisme brengt mensen tot nationale oorlogen (voor de verdediging van het eigen grondgebied),... En zelfs ethisch fundamentalisme leidt in doorgedreven vorm mogelijk tot gruweldaden, neem bijvoorbeeld de invoering van de doodstraf (met de elektrische stoel als een van de wreedste instrumenten hiertoe).

Maar wat gebeurt er als we *afstand* nemen van cultuurfundamentalisme? Voor de (eigen) zelfperceptie van (als voorbeeld) westerlingen, zou dit misschien kunnen betekenen dat er wordt afgestapt van de overtuiging dat rationaliteit de enige, zaligmakende weg is naar kennis. Want een 'mechanisme rationaliteit' kan zeker ook tot uitwassen leiden. Of nog: het dagen van het inzicht dat westerlingen niet echt een culturele of morele voorsprongpositie bezitten ten aanzien van anderen. Of we zouden al koppig moeten ontkennen dat tal van ontwikkelingen en uitvindingen die intussen van onschatbare waarde zijn voor de mensheid –net niét in het Westen zijn ontstaan (bijvoorbeeld de basis van de wiskunde, de uitvinding van chemicaliën, ... die we danken aan de islamitische culturen)

Zelfkennis zou ons met andere woorden kunnen laten inzien dat er misschien in zekere mate sprake is van illusies en blinde vlekken in de perceptie. Laten we ons, bijvoorbeeld in vurige debatten, in werkelijkheid bijvoorbeeld toch niet vaker drijven op emoties in plaats van op ons verstand in het beluisteren en beoordelen van 'anderen'? Terwijl we onszelf toch makkelijk steeds als uiterst 'rationeel' bestempelen? Maar dit bestaan van blinde vlekken geldt natuurlijk evengoed voor 'de anderen'!

Waarom een nieuwe visie op cultuur en gemeenschap?

Meertaligheid en multiculturaliteit zijn vandaag vrij gebruikelijke, normale situaties in de wereld. De nationalistische koppeling van één staat, cultuur en territorium in de westerse geschiedenis is in dit besef een in de toekomst potentieel onhoudbaar systeem. Bovendien wordt, gezien de term 'cultuur' eigenlijk een lege 'betekenaar' is (m.a.w.: er is een veelheid aan invullingen en definities mogelijk) het discours ter zake al te gemakkelijk een instrument in de handen van machthebbers of (religieuze, intellectuele, politieke, ...).sleutelfiguren.

In de moderniteit (eind 18de eeuw) heerste veelal een *evolutionistische visie* op cultuur: het idee was dat bepaalde culturen 'beter' waren dan andere en dat vooruitgang en verlichting ieders deel kon worden als men de eigen 'achterlijkheid' maar de rug toekeerde. Dat deze visie beperkt, eenzijdig en zelfs onwetenschappelijk en generaliserend was, leek daarbij niet meteen door te dringen.

Het hieraan gekoppelde tegenover elkaar stellen van een 'wij' en een 'zij' met bijhorende statische en deterministische invullingen, was lange tijd op impliciet niveau (maar uiteraard nooit door iedereen kritiekloos aanvaarde) de heersende logica in ons (westerse) denken over 'cultuur'. Dat discours en machtsuitoefening daarbij ook hand in hand gingen, wat wel erg handig uit kan pakken, leek men hierbij al te vlot te veronachtzamen.

Bovenvermelde logica wordt ook vandaag in de praktijk helaas nog niet volledig verlaten. Meer zelfs: gekoppeld aan dergelijke logica hanteren groepen in de samenleving vandaag vaak een vorm van 'strategisch essentialisme' (G. Spivak). Essentialisme houdt in dat een fundamentele, noodzakelijke basiseigenschap wordt toegeschreven aan een persoon, sociale categorie, etnische groep, religieuze gemeenschap of natie. Daarbij wordt foutief een tijdloze continuïteit verondersteld, een anders-zijn of begrens-d-zijn in de ruimte en een organische eenheid tegenover een extern verschil. (P. Werbner) Strategisch essentialisme kan dan wel interessant zijn in functie van bepaalde emancipatorische doelen, het kan evengoed verlamdend werken en ontaarden in *effectief* essentialisme waarbij groepen elkaar gaan 'labellen' en stigmatiseren.

Dergelijke logica's met eruit voortvloeiende handelingspraktijken, zijn geenszins geschikt voor het creëren van nieuwe dynamieken binnen en van hedendaagse samenlevingen, laat staan voor een hervormen van dit samen leven naar een meer harmonieus samenleven.

2. Culturen en interculturaliteit

De nodige contextualisering

Teneinde culturele- en identiteitsdynamieken in de huidige wereld beter te duiden, is het zinvol om enkele belangrijke recente veranderingen, die zorgden voor tal van nieuwe intermenselijke dynamieken in de wereld, aan te geven.

"Before it's news, it's Reuters" (slogan van persagentschap Reuters). Deze boutade geeft weer in welke mate onze huidige samenleving beheerst wordt door *informatie* (lees ook: meningen, opinies, visies) die ons door de massamedia worden toegezonden die we eventueel zelf ontsluiten of 'creëren'. Dergelijke (selectieve en doorgaans reeds 'geïnterpreteerde', dus zelden neutrale) informatie kneedt vervolgens de 'publieke opinie', en dit over tal van gebeurtenissen en maatschappelijke fenomenen. En deze 'publieke opinie' lijkt intussen wel een stem met spreekrecht, een stem waaraan vaak tal van verwachtingen, conclusies, beslissingen (middenveld, beleid,...) worden verbonden. Maar daarbij zien we nog steeds te vaak over het hoofd hoezeer de mediawereld (de hedendaagse 'media-economie'), die vaak drijft op handige 'scoops' en headlines, gedreven wordt door commerciële doeleinden en verkoopscijfers en dus niet geënt is op een nobel streven naar eerlijke informatie of zelfs 'waarheid'. Headlines, die bijvoorbeeld de vorm aannemen van uitspraken als "de bedreiging van onze waarden", "tolerantie kent grenzen", "moslims leven in de middeleeuwen", circuleren in een informatiemaatschappij vlotjes, hoewel ze meestal een zeer gekleurde en simplistische weergave zijn van de realiteit... Dergelijke 'informatie' kan het samen leven moeilijk vooruit helpen.

Het zou ons te véer voeren om in te gaan op alle mechanismen van beeldvorming en – manipulatie die elke dag op ons afkomen. Het volstaat wellicht om te zeggen dat we door dergelijke vormen van berichtgeving vaak moeilijk nog in staat zijn om gewoon te *kijken* naar wat er gebeurt, om heldere analyses te maken, of

elkaar gewoon te ontmoeten (in de straat bijvoorbeeld) zonder hierbij (bijna ongemerkt misschien) terug te vallen op allerhande verwachtingen of oordelen, percepties en vooroordelen die gemodelleerd door de media, als beelden en slogans in onze geest “klaar lijken te liggen voor gebruik”.

Complexe analyses, nuanceringen, voorzichtigheid, ... staan schijnbaar niet sexy en beklijven in een vrij populistische communicatiecultuur een pak minder.

De relevantie is dat verschillende experts in dit verband terecht aangeven dat bijvoorbeeld het zo vaak gehuldigde model van ‘cultuurbotsingen’ - door media én beleidsmakers die elkaar vaak ook nog naar de mond praten – in dergelijk systeem al makkelijk in onze geesten gegrifd raakt en de status krijgt van ‘het’ verklaringsmodel voor tal van maatschappelijke gebeurtenissen.

Een tweede belangrijke contextualisering die we in verband met ons hedendaags (samen)leven moeten vermelden, is het feit dat de meerderheid van mensen vandaag in *stedelijk of verstedelijkt gebied* leven. Meer dan de helft van de wereldbevolking leeft in een stedelijke context en tegen 2030 wordt dit zelfs 70%. Kenmerkend hiervoor is dat dit nieuwe vormen van inkapseling en netwerking maar ook nieuwe vormen van segregatie en uitsluiting met zich meebrengt. Bovendien worden in steden de regels voor het samenleven deels herschreven (weg van bijvoorbeeld stamverbanden of oude mechanismen voor het bepalen van sociale status of omgangsvormen). Tevens ontstaat een enorme publieke ruimte die mensen - terwijl ze toch allemaal zeer verschillend zijn - graag ‘neutraal’ willen houden. Daarom is er voor het samenleven nood aan een afsprakensysteem en een eerder ‘functionele verdraagzaamheid’.

Ten derde is er de impact van de derde industriële revolutie, via de massale verspreiding van gsm’s, computers, ... met hun *informatietechnologie*, die ons leven en communiceren – maar ook tal van maatschappelijke faciliteiten en structuren - mee sturen en waarvan we als individuen en samenlevingen in ruime mate afhankelijk zijn geworden (bedenk bv. de chip in je SIS-kaart).

Het hieraan gekoppelde ontstaan en de groei van een kennismaatschappij en een virtuele wereld waarin informatie razendsnel van de ene kant van de wereld naar de andere kan worden verstuurd, bepaalt mee het gezicht van ons huidige bestaan. Zo worden er thans tal van nieuwe vormen van uitwisseling, socialisering en netwerken gecreëerd die de fysieke grenzen en klassieke relaties - zoals gezinsverbanden, dorpsverbanden, ... - overstijgen maar deze tegelijk ook niet (helemaal) vervangen. Door deze nieuwe mogelijkheden kunnen mensen zichzelf op een meer veelzijdigere manier informeren, in de samenleving ‘bewegen’ en niet in de laatste plaats aan identiteitsopbouw doen.

Definitie(s)

“Interculturaliteit is een maatschappelijk en politiek concept waarbij men ervan uit gaat dat de verschillende levende culturen naast elkaar kunnen bestaan, elkaar wederzijds zullen beïnvloeden, zonder echter geheel te verdwijnen. Het is daardoor een midden tussen het concept monoculturaliteit, dat door interculturalisten wordt afgewezen vanwege de onderdrukkende werking, en dat van multiculturaliteit, dat als te vrijblijvend wordt gezien. Het hangt nauw samen met het begrip diversiteit.” (bron Wikipedia)

Vroegere denkers waren sterk gefocust op de diversiteit van verschillende groepen en gemeenschappen. Deze visie werd aangevuld en bijgesteld toen men beter begreep dat ook *binnen* groepen en gemeenschappen, heel verschillend kan worden gedacht en gehandeld, dus dat er ook sprake is van een verregaande *interne* diversiteit en diversificatie. In dit opzicht is het dan ook relatief zinloos (of minstens minder zinvol) om te spreken over ‘de islam’, ‘het westen’, ‘de Chinezen’, want er is in werkelijkheid immers sprake van een waaier aan ideeën, visies, interpretaties, scholen, mengvormen, praktijken binnen elk van deze vermelde ‘categorieën’...

Hoe kan men met het begrip interculturaliteit dan uit de voeten om de huidige dynamieken in en tussen individuen en groepen, te beschrijven?

3. Hoe een alternatief bieden?

Het faciliteren van intercultureel samenleven

De auteurs van Cultu(u)r(en)politiek gaven reeds in 2007 enkele pistes mee, enkele mogelijke ingrediënten die een intercultureel samenleven faciliteren. We sommen ze hierna op: zelfbewustzijn en bewustzijn van de rol van discours en de historische inbedding; de inspraak en invloed van kritische en gevormde intellectuelen (maatschappelijk debat, beleid, ...); het stimuleren van de kracht van ‘gewone’ mensen; de globale aandacht voor de invloed van discours op de onderbouw (economie) en vice versa; en het bereiken van een nieuwe maatschappelijke consensus rond interculturaliteit als gegeven.

De huidige (in België zeer manifeste) smeltkroes van korte termijnvisies, electorale belangen, het streven naar zelfbehoud, de groeiende verdeeldheid, ... staan hiermee in schril contrast. Vrij lucide spreken de schrijvers hierbij ook over het spelen en opspelen van een “onverwerkt verleden” (dat “dringend verwerkt dient te worden”).

‘Echte’ interculturaliteit biedt namelijk geen ruimte voor imperialisme. Ook een soort van romantische terugkeer naar één volk, een nationalistische natte droom van eenheid, is vrij onwaarschijnlijk en eigenlijk niet in lijn met de menselijke evolutie. Intercultureel denken vergt ten gronde een niet-exclusieve benadering van identiteit. We moeten daarenboven ook accepteren dat culturen in werkelijkheid *voortdurend* transformeren.

Intercultureel denken is in de praktijk echter niet zo gemakkelijk: er is enerzijds vaak een confrontatie met onze eigen (soms onbewuste, impliciete) cultureel gevormde ideeën, betekenissen en handelingen en anderzijds een confrontatie met deze van ‘de ander’... En toch willen we elkaar eigenlijk vinden en begrijpen. We worden daarbij bijna “gedwongen” onszelf in de spiegel te bekijken en ons gedrag en inzichten eventueel aan te passen. Maar dit is ook zinvol, want hierdoor *groeien* we ook als mensen - in emotioneel, sociaal en mentaal opzicht.

Interculturele visie en de sociaal-culturele praktijk

Een interculturele visie geeft aanleiding tot het opzetten van programma's en activiteiten die intercultureel leren en samenleven faciliteren. Het kan daarbij gaan om basisnoties en -vaardigheden van/voor intercultureel uitwisselen en 'leren', maar ook om concrete (culturele) inhouden, geschiedenis of zelfs talen, tot gemeenschappelijke doelen waarbij men via het samenwerken over elkaars eigenheid en verschillen leert - en deze ook leert plaatsen en waarderen of eventueel respectvol bekritisieren.

Concrete voorbeelden zijn: taalcursussen, geschiedenislessen, politieke vorming, (beperkte) juridische vorming, leren over andere cultuurtradities en culturele gebruiken, zij het via informatieoverdracht, praktische activiteiten, projecten of campagnes, ... Kortom allerlei vormingen en activiteiten die het samenleven van mensen die cultureel, religieus etc. divers zijn, vergemakkelijken of die mensen informeren over het nodige basis-afsprakensysteem en de historische achtergrond en politieke context van het land en de bestuursvorm waarbinnen men onvermijdelijk ook leeft.

Dit intercultureel leren houdt in het ideale geval in dat mensen in de interactie en uitwisseling hun (soms onbewuste) culturele intuïties en concepten verhelderen en zelfs misschien kritisch bevragen of toetsen aan de realiteit. Met andere woorden: culturen in evolutie...

Via een interculturele kijk kan er ook gezocht worden naar een gemeenschappelijk platform van ontmoeten waarin we onze eigenheid én verschillen kunnen uitdrukken. Het realiseren van dergelijke platforms moeten we zélf oppakken - als actieve burgers, vanuit het middenveld of samen met buurtbewoners of in nieuw gecreëerde netwerken,

4. Maatschappijvisie en relevantie voor HVV

Hybridisering en creolisering

Hybridisering en creolisering zijn kenmerkende processen in de vorming van hedendaagse samenlevingen. Hybride wil eenvoudigweg zeggen: kruising. Hierna volgt een definitie die meer concreet wordt gehanteerd binnen de antropologie: "Hybridisering is het resultaat van een nooit gereed, complex proces van het combineren van elementen vanuit verschillende culturele repertoires om 'nieuwe' culturen te vormen, die wel aan elkaar gerelateerd zijn, maar die niet precies op één van de originele culturen lijken. Dit proces van transculturatie wordt ook wel 'hybridisering' genoemd." (Hall, 1995)

In deze visie moet men culturen (vandaag) zien vanuit een *chiasma-model*: er is sprake van voortdurende verandering en beweging, maar daarin nemen we juist ook een structuur waar (een weergave van wat zich doorheen de tijd ordent) die door de opeenvolgende bewegingen verschijnt/ gemaakt wordt. Culturen zijn

dan geen invariabelen, maar eerder gehelen van continue, complexe processen waarin tijdelijke en steeds verschuivende structuren ontstaan, zichtbaar worden en weer veranderen.

Vanuit deze invalshoek op cultuur (en mensen) kan de wereld worden gezien als een geheel van mengculturen, waarbij er sprake is van verandering en vermenging in alle richtingen. Identiteitsopbouw gebeurt dan aan de hand van uiteenlopende culturele, religieuze, sociale,.... elementen; daarnaast ontwikkelen mensen als individuen ook eens een specifieke eigen levensstijl, voorkeuren,... (Pinxten & De Munter)

Een nauw verwant begrip aan hybridisering is creolisering: het actief vermengd raken van in aanvang eerder gescheiden stromingen of 'beddingen' van betekenissen en handelwijzen, waarbij de verschillende actoren tegelijkertijd blijven bestaan én veranderen en zo eventueel 'nieuwe' beddingen van menselijke verbeelding laten ontstaan. Creolisering hangt samen met onderlinge verbondenheid waarbij de diversiteit in een creatief proces wordt betrokken via confrontaties en onderhandelingen van met elkaar interagerende culturele betekenissen.

Identiteitsvorming in een complexe maatschappij

Complexe maatschappijen – zoals deze gekenmerkt door creolisering en hybridisering - bieden in feite uitgebreidere mogelijkheden voor sociale inbedding en integratie aan individuen. De mensen erin worden eigenlijk meer “wevers” van betekenissen, en opereren hierbij in tal van (zichtbare of eerder overgedragen, virtuele en al dan niet sterk interactieve) netwerken. Daarbij moeten mensen echter ook steeds meer tegengestelde aspecten van het/hun leven (en hun imago, hun identiteit,...) aan elkaar relateren en het liefst ook nog tot een zinvol geheel verwerken. Dit vraagt om een aanzienlijke mentale en fysieke mobiliteit.

In dergelijke context ontstaan effectief ook nieuwe betekenissen en verwantschapsbanden – met andere woorden nieuwe vormen van socialiseren en ‘culturaliseren’ worden geboren. Mensen kunnen hierbij zowel putten uit hun persoonlijke, familiale als culturele en collectieve geschiedenis als uit hun huidige leven, met haar ontmoetingen en inzichten. Maar wat aantrekkelijk lijkt, is ook niet perse makkelijk: mensen moeten tenslotte ook maar *in staat* zijn om hun kennis, inzichten en ervaringen te combineren en het liefst deze bovendien ook nog kritisch evalueren en integreren.

Culturen ‘bestaan’ volgens bovenvermelde visie niet gewoon maar worden veeleer voortdurend *gemaakt* en herschapen door en tussen mensen, die via hun verbeelding de vele facetten van het samenleven vormgeven. “Contextualiseren als samenweven van een gemeenschap doorheen de tijd” noemen Pinxten & De Munter dit. Er is door allerhande concrete en meervoudige sociale uitwisselingen daarbij ook nog sprake van plurivalentie.

Dit alles heeft enorme gevolgen voor ons begrijpen en kijken naar het samenleven. Het vroegere dorp met de kerk en het vertrouwde café, lijken een schim uit het verleden. Maar ook dit klopt slechts gedeeltelijk. Tegelijk moeten en willen velen van ons natuurlijk wél nog functioneren in klassiekere verwantschapsverbanden. Hierover schrijven Pinxten & De Munter: “De vraagstelling naar het gehalte en het bereik van de samenhang die de familie dagelijks bij elkaar weet te boksen, blijft in onze ogen alleszins zeer valabel in andere grootstedelijke contexten als onze – minder abrupt doorheen de tijd geürbaniseerde – westerse grootstedelijke gebieden (Noordwest-Europa)”

Visie van HVV

Het ‘leren’ leven in onze complexe, door diversiteit gekenmerkte samenlevingen, wordt vandaag nog te veel aan de mensen zélf overgelaten, stellen sommige deskundigen.

Ook HVV kan zich vinden in deze visie. *Omdat* er nu eenmaal informatie beschikbaar is, omdat we nu eenmaal (relatief) vrij zijn om te denken, etc, wordt er ook van uitgegaan dat mensen wel zélf aan hun oordeelsvorming, ontplooiing en zelfopvoeding zullen werken... De vraag is of dit wel altijd zo realistisch is. Bovendien zou, om te begrijpen wat er in de samenleving aan nieuwe dynamieken plaatsvindt, een inburgeringscursus of vorming ter zake voor iederéén eigenlijk niet misstaan, gaan deze deskundigen verder. Zowel politieke vorming als interculturele vaardigheden zouden tot het basispakket van de hedendaagse ‘lerende’ burger moeten behoren.

Klinkt dit onzinnig? Het is in elk geval niet moeilijk ons voor te stellen hoe het hedendaagse leven aanleiding kan geven tot vervreemding of zinsverlies, frustraties, onbegrip - of zelfs ‘zinsinflatie’ – en dit *ondanks* alle informatie en mogelijkheden tot ontmoeting en utiwisseling. Want een samenleving die ‘zwanger’ is van nieuwigheden, van kansen maar evenzeer van verschillen is nog niet direct de gemakkelijkste om in te leven.

Het moet dan ook de rol zijn van onder meer het middenveld om naast de onderwijswereld en de kunsten (om er maar enkele op te noemen) om mensen instrumenten aan te reiken tot betekenisgeving en zingeving. Het middenveld kan een voldoende gediversifieerd aanbod creëren die mensen tal van kansen biedt tot (ondersteunde) ontmoeting, vernieuwende sociale contacten, cultureel en intellectueel leren en dies meer. Verenigingen, bewegingen, dienen dus sterke facilitatoren te zijn of worden van dit nieuwe samen-leven en – leren.

5. Verleden en toekomst in het kijken naar cultuur en samenleving

Een voorbeeld van cultuuresentialisme: over de vrije mening

“Het publiek debat is soms verworpen tot een hysterisch complex van argumenten dat geen redelijk onderzoek kan doorstaan”. (J. Blommaert, 2007)

De vrije meningsuiting – die als een fundament van de westerse cultuur wordt gezien, terwijl het eigenlijk ‘slechts’ een instrument is van democratie – krijgt vandaag volgens sommige intellectuelen teveel krediet. Méér vrijheid hieromtrent leidt namelijk niet automatisch tot méér waarheid.

Want ook de vrije meningsuiting zélf (en daarbovenop de circulatie van deze ‘vrije meningen’) moet eigenlijk aan bepaalde criteria en kwaliteitseisen voldoen om die naam waardig te zijn. Het ‘parler vrai’ leidt in de praktijk vaak alleen maar tot nog méér lulkoek, slogans, dwaasheden, halfbakken argumenten etc. dan tot meer waarheid! En als we maar genoeg media hebben die zonder veel beroepsethiek deze lulkoek verspreiden, is de informatie- en meningenchaos al snel compleet (zie bijvoorbeeld de verschillende opiniestukken tegen het omgaan met informatie door sommige journalisten of de processen die worden aangespannen tegen producenten).

Doorgaans leeft nochtans de mening dat een democratie een systeem is waarin 1) iedereen volledig *vrij* kan spreken (hierbij negeert men de machtsverhoudingen) en 2) alle meningen en standpunten *intrinsiek evenwaardig* zijn. Deze visie is in zeker opzicht vrij kritiekloos, want men stelt zich niet de vraag of er sprake is van échte inzichten en analyses of veeleer van geuite impressies, emoties,.... In dat verband kan ook worden genoteerd dat zelfs de term ‘mening’ vandaag eigenlijk een argumentatief begrip is geworden (J. Blommaert)

Dit voorbeeld is exemplarisch voor onze manier van denken over onszelf, over onze eigen ‘cultuur’ en haar ‘onaantastbare pilaren’ (in het westen). Wie kan er nu tegen vrije meningsuiting zijn? denken we al vlug ,zonder daarbij echt in te gaan op alle finesses en details, zonder een echte analyse van wat we hiermee nu precies bedoelen of in het leven willen roepen. Dergelijke gebrekkige (culturele) zelfperceptie, lijkt wel een echte ziekte van deze tijd (en niet alleen één waar westerlingen aan lijden). ‘A la limite’ maakt zo’n invalshoek ons er zeker niet beter of gelukkiger op: we worden er vaak kortzichtig, eigenwijs, boos en kritiekloos door – en het is daarenboven de perfecte positie om de hete aardappel door te schuiven naar ‘de ander’...

Vandaag en morgen: samenleven in superdiversiteit

Vandaag spreken sociologen over de samenleving liever in termen van ‘superdiversiteit’: het gaat niet alleen meer om een kwestie van de aanname en aanvaarding van diversiteit van de ene groep tegenover de andere (of het ene volk, de ene ‘cultuur’ zelfs) maar om het besef en aanvaarding van een alomtegenwoordige en ‘alles doordringende’ verscheidenheid en verschillend-zijn van àlle mensen. De

'pointe' van deze visie is dat er in samenlevingen gekenmerkt door dergelijke 'superdiversiteit', geen Groot Verhaal meer is dat bindend werkt (vaderlandsliefde, religie,...).

Maar toch blijft er wel degelijk nog een basisgegeven over dat we ontegensprekelijk met elkaar delen, namelijk ons *menszijn*. We kunnen elkaar met andere woorden herkennen in het streven naar een goed (en gelukkig) leven, in onze creativiteit en soms ons falen daarin en in onze behoefte aan menselijk contact en zingeving. "Door globalisering – de wereld als één dorp – groeit voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid het besef dat we één mensheid zijn" Deze wereld in transitie brengt ons terug naar de kern van ons bestaan: het beleven van en delen van ons leven als mensen. Dit is helemaal anders dan in de 19de eeuw, toen we als westerlingen nog overtuigd waren van onze superioriteit en de ander als "te beschaven" zagen.

De hedendaagse situatie van de mens is al bij al vrij contradictorisch. In zekere zin is dit samenleven in superdiversiteit tevens een situatie waarin 'de ander' ons een spiegel voorhoudt. Gelijkenissen en verschillen in hoe we onszelf en elkaar zien, hoe we relaties en kennis zien, maar ook verschillen betreffende ons omgaan met de natuur, taal, communicatie - alles wordt ingebracht of komt bovengedreven in de ontmoeting (of confrontatie) - zij het uiteraard partieel, in stukjes en brokjes. Het besef dat er meerdere waardevolle gezichtspunten zijn, zou ons in feite bescheidener moeten maken over onszelf en ons eigen idee van waarheid.

Maar tégelijk moeten we om waarachtig samen te leven juist meer *bruggen slaan*, en mogen verschillen dus niet als *maximaal* worden voorgesteld (uiteraard zonder naïef te worden en conflicten volledig te willen uitsluiten). Want tenslotte zijn we wel allemaal onderworpen aan dezelfde 'menselijke conditie'. We weten allemaal wat eenzaamheid is en wat solidariteit is, en kennen allemaal zowel vreugde als verdriet – bijvoorbeeld.

6. De nood aan levenslang en levensbreed leren

Leren in interactie

"Mensen worden voortdurend meer mens door interactie" (Pinxten en De Munter, 2006) Dringend tijd dus om kennis te maken met die Hongaarse buurvrouw, iets te lezen over de Chinese cultuur en samenlevingen vandaag, of om eens te zien of je een gesprek kan aanknopen met die "vervelende Marokkaanse hangjongeren". Zonder hierbij naïef te worden uiteraard - we blijven allemaal mensen met onze goede en mindere kantjes. Dringend tijd ook voor *alle leden* van de samenleving om zich te engageren voor meer wederzijds respect en intermenselijke warmte, naast een eigen, uniek project (om iets te kunnen betekenen voor het geheel en niet enkel het voordeel voor zichzelf te zoeken). We hebben elkaars steun en inzichten nodig, zoals dit steeds het geval is bij goede relaties. Als we elkaar niet eens (willen) zien, horen of begrijpen, dan kunnen we elkaar ook nooit echt leren kennen of (positief) beïnvloeden... Maar dan begrijpen we in feite ook *onszelf* minder goed, want "via de ander leren we onszelf kennen", dat spreekt! Tegelijk

mogen we niet naïef zijn: elke identificatie en relatie is uniek en zelfs een experiment in begrijpen: dus er kan altijd wel sprake zijn van onbegrip en conflict.

Levenslang en levensbreed leren wordt voor zowat elke 'postmoderne' mens de opdracht. Leren in velerlei betekenissen: emotioneel, sociaal, intellectueel, cultureel,.... Als we dit niét doen, wordt het in feite steeds moeilijker om in deze tijden nog echt betekenis te vinden en zin te geven aan ons leven. De onderlinge interdependentie neemt hand over hand toe (economisch, klimatologisch, ...) en in verstedelijkt gebied kunnen we maar moeilijk om elkaar heen. We zullen er dus moeten toe komen om ons leven en beleving in een gedeelde tijd en geografische ruimte, zo aangenaam, rechtvaardig en interessant mogelijk te maken voor allen.

Visie van HVV op 'leren'

Het middenveld en politici hebben de rol om mensen te helpen om de samenleving geïnformeerd, leefbaar en bestuurbaar te maken (en houden) voor het goed van iedereen. Dit vraagt om het opnemen van een *voorbeeldfunctie*, het aanreiken van aanvullende kennis en kennissystemen, het faciliteren van rechtvaardige (her)verdeling, redelijkheid, openheid, interesse en wederkerigheid, ... Als we – wát ook onze rol of functie is in deze samenleving - enkel focussen op ons eigen kleine kringetje, op ons directe eigenbelang, op onze 'rechten' zonder onze 'plichten' te zien, maar ook op problemen, moeilijkheden en misverstanden in het samenleven, dan komen we uiteindelijk nergens. We moeten wérken aan dit samenleven. Ons mens-zijn en het burgerschap zijn immers per definitie 'onaf' en in ons leerproces worden we bovendien ook nog geconfronteerd met onze eigen tekorten en onze feilbaarheid.

Het probleem zit hem wat (super)diversiteit betreft eigenlijk niet zozeer in het bestaan van diversiteit – al is dat niet steeds een gemakkelijk gegeven – maar wel aan het feit dat we te weinig of gebrekkige middelen hebben om hiermee om te gaan. We zijn hierin meestal een beetje onzeker en onbeholpen.

HVV sluit als sociaal-culturele vereniging aan op *de transformationalistische visie* op cultuur.

Deze wijkt zowel af van het idee van Macdonaldisering van de wereld, waarin er wordt verondersteld dat we evolueren naar één wereldcultuur (door globalisering wordt alles één pot nat) als van het cultuur-botsingsmodel, waarbij de ene cultuur de andere verzwakt en bedreigt (Huntington).

Culturen en mensen (en hun identiteiten) balanceren volgens de transformationalistische visie voortdurend *tussen traditie en vernieuwing*, tussen passiviteit en creativiteit, ... terwijl ze zich bewegen in de richting van een minder goed omliggende toekomst. Met andere woorden, culturen hybridiseren voortdurend: ze passen stukjes van hun eigenheid (wat altijd een verlies impliceert) aan nieuwe omstandigheden en aanbod aan. Gezien *alle* culturen en mensen dat (uiteraard in verschillende mate) doen is er zowat overal ter wereld eigenlijk sprake van veranderende en zich herdefiniërende culturen!

“To nurture and be nurtured”

Wat kan een samenleving samenhouden wanneer we de keuze maken om ons niet langer (hoofdzakelijk) terug te plooiën op het als coherent en bindend veronderstelde (gemeenschappelijke, persoonlijke,...) verleden (één mogelijke reflex) noch ons afzetten tegen elkaar (het wij-versus-zij verhaal)?

Hierna een mogelijk inspirerend citaat: “Membership in a human family or community is an artifact, something that has to be made, not a biological given. Membership both acknowledges and bridges separateness, for it is constructed across a gap of mutual incomprehension, depending always on the willingness to join in and be changed by a common dance. Western culture associates independence and autonomy with strength, but there is a sense in which an awareness of being part of a larger whole, of being defined by context, a self in adaptation, can offer a different strength, leading to flexibility and constant learning...” (MC Bateson)

Wanneer mensen boos zijn, of gefrustreerd, of zelfs ziedend en hierbij ‘de maatschappij’ veroordelen omdat ze zich uitgesloten voelen, duidt dit vaak op een probleem van socialisatie (die in zo’n geval niet succesvol verloopt). Het feit dat er sprake is van een enorme diversiteit in onze samenleving en dat we daarenboven als individuen geconfronteerd worden met zoveel schijnbaar tegengestelde mogelijkheden, verwachtingen en belangen, is beslist ook niet makkelijk. Er wordt bovendien in onze manier van omgaan hiermee, vaak veel gewicht gelegd op de schouders van het individu om zich te beredderen.

Is er dan geen hoop voor het samenleven? Toch wel! MC Bateson meent: “Caring and commitment are what make persons and persons in turn reach out for community. Personhood arises from a long process of welcoming closeness and continues to grow and requires nourishment over a lifetime of participation”. Het ligt dus ook in onze eigen handen: wij kiezen er tenslotte ook zelf voor hoe we met elkaar omgaan en bieden elkaar kansen en mogelijkheden om te groeien dan wel te frustreren en/of uit te sluiten. Want dat we elkaar beïnvloeden, dat staat als een paal boven water. HVV kan zich goed aansluiten bij zo’n visie.

“De maatschappij heeft veel reconstructiewerk nodig – diep, lang en omvangrijk & fundamenteel werk en geen cosmetisch oplapwerk” schreef J. Blommaert. En gelijk heeft hij, maar het begint eigenlijk zoals zo vaak het geval is, bij onszelf.

Als we ‘gedoemd’ zijn samen te leven op deze ene Aarde, dan zullen we onze planeet trouwens ook nog leefbaar moeten houden (denk maar aan de klimaatveranderingen, de vaak archaische maatschappelijke structuren, ...) of we zullen samen ten onder gaan (Pinxten & De Munter).

We worden dus in dit stadium van de menselijke geschiedenis eens te meer teruggeworpen op onszelf en we zullen al onze kennis, creativiteit en verbeelding en alles wat we geleerd hebben als individuen en samenlevingen (d.i. in feite ook ons kapitaal, onze overgedragen rijkdom) nodig hebben om met dit zelfbesef, met dit nieuwe maatschappelijke en existentiële besef ook, om te gaan.

Bronnen en Leestips

Website De Morgen (krant)

Website De Standaard (krant)

Wikipedia Vrije online Encyclopedie

Culturenpolitiek, Ico Maly (red.), Garant, 2007

De culturele eeuw, Rik Pinxten & Koen De Munter, Houtekiet, 2006

De crisis van de democratie, Jan Blommaert, EPO, 2007

Gelijkheid en onbehagen, Leo Lucassen en Wim Willemsen, Bert Bakker, 2006

Essentialising essentialism, essentialising silence in Debating cultural hybridity, P. Werbner & T. Modood, Zed Books, London, 1997

Belangrijke begrippen uit het werk van G. Spivak: <http://www.english.emory.edu/Bahri/Glossary.html>

Full circles, overlapping lives, culture and generation in transition, MC Bateson, Ballantine Books, NY, 2000